

Recenzja dorobku naukowego w postępowaniu habilitacyjnym dr Piotra Stańczyka

Przesłany mi do recenzji dorobek naukowy doktora Piotra Stańczyka z Uniwersytetu Gdańskiego obejmuje pięć obszarów tematycznych. Pierwszym, zasadniczym i podlegającym ocenie jako osiągnięcie naukowe w myśl art. 16. ust. 2 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.), jest obszar pod tytułem „Freirowska filozofia wychowania: studium praktyczności teorii i teoretyczności praktyki – jednotematyczny cykl publikacji”.

Drugim jest dorobek sprzed uzyskania stopnia doktora oraz dorobek okołodoktorski opublikowany po otrzymaniu tytułu doktora, będący pokłosiem grantu promotorskiego „O instytucjonalnych praktykach dyskryminacyjnych względem studentów studiów zaocznych i indywidualnych próbach pokonywania trudności”. Dorobek sprzed doktoratu obejmuje trzy artykuły oraz dwa rozdziały w recenzowanych monografiach. Publikacje w tym obszarze z okresu po uzyskaniu stopnia doktora to monografia „Przemoc i emancypacja. Ambiwalencja funkcji studiów zaocznych” wydana przez Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, a także trzy artykuły. Wszystkie artykuły zostały opublikowane w wiodących, punktowanych czasopismach z zakresu pedagogiki.

Osiągnięcia w trzecim polu problemowym są związane z realizacją projektu „Dyskursywna konstrukcja podmiotu w wybranych obszarach kultury współczesnej: wokół dyskursywnego konstruowania podmiotu pracy i pojęcia pracy”. Jego efektem jest osiem artykułów zamieszczonych w wysoko punktowanych polskich czasopismach pedagogicznych; jedna monografia autorska „Człowiek, wychowanie i praca w kapitalizmie. W stronę krytycznej pedagogiki pracy”, którą Habilitant przedstawia do oceny we fragmentach (wprowadzenie, rozdziały 1, 3, 5, 8, 13, 15, 16 i zakończenie), z pominięciem rozdziałów, które ukazały się w formie artykułów; współautorstwo monografii wieloautorskiej, z równym udziałem autorów, pt. „Dyskursywna konstrukcja podmiotu. Przyczynek do rekonstrukcji pedagogiki kultury” (brak strony tytułowej i spisu treści w dostarczonych materiałach). Treści zamieszczone przez Habilitanta w tej monografii odpowiadają syntetycznemu ujęciu treści zawartych w wyżej wymienionej monografii autorskiej. Obie monografie zostały wydane w

wydawnictwie rodzimego uniwersytetu dr Stańczyka. Ostatnim efektem osiągniętym w tym obszarze jest jeden rozdział w recenzowanej monografii (dostarczono niepełny wydruk).

Czwarty obszar dociekań dr Stańczyka dotyczy tematu „Założonych i rzeczywistych funkcji katechezy - kontekstów oporu i adaptacji”. Dorobek w tym obszarze obejmuje trzy artykuły w czasopismach punktowanych, w tym dwa są współautorskie.

Wreszcie, piąte osiągnięcie tematyczne to książka *Bom dia São Tomé! Komercyjna grafika uliczna wyspy Świętego Tomasza* oraz jeden artykuł. Obie publikacje są współautorskie z Anitą Wasik.

Doktor Piotr Stańczyk jest z wykształcenia filozofem, doktorat z nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki uzyskał w 2006 roku na podstawie rozprawy *Przemoc i emancypacja. Ambivalencja funkcji studiów zaocznych*. Promotorem w przewodzie doktorskim Habilitanta był prof. zw. dr hab. Tomasz Szkuclarek. Od 2004 roku dr Piotr Stańczyk jest związany zawodowo z Uniwersytetem Gdańskim i tamtejszym Instytutem Pedagogiki na Wydziale Nauk Społecznych. Od 2007 roku do dziś (z jednomiesięczną przerwą w lutym 2012) zajmuje stanowisko adiunkta w Zakładzie Filozofii Wychowania i Studiów Kulturowych UG.

Dorobek naukowy przesłany do recenzji, a także wykaz opublikowanych prac naukowych dołączony do dokumentacji habilitacyjnej pokazują, że dr Piotr Stańczyk rozwija swoje naukowe dociekania wokół pięciu kluczowych zagadnień pedagogiczno-filozoficznych. Usytuowane są one w obszarze filozofii wychowania, pedagogiki pracy oraz andragogiki.

Zainteresowania Kandydata filozoficznymi aspektami edukacji w pedagogice datują się od okresu jego studiów, na których realizował specjalność nauczycielską. Inspirujące grono pedagogów z Instytutu Pedagogiki UG zajmujących się problematyką filozofii wychowania pogłębiło jego rozumienie praktyki i teorii edukacji jako praktyki i teorii zmiany społecznej. Zgromadzony dorobek pokazuje, że dociekania naukowe Habilitanta były intensywne i dynamiczne. Dwukrotnie odbył staż praktyczno-badawczy, o charakterze źródłowym, w znaczeniu dostępu do archiwów, obcowania z kulturą i językiem, w Departamencie Edukacji Młodzieży i Dorosłych Ministerstwa Edukacji, Kultury i Kształcenia

Demokratycznej Republiki Wysp Świętego Tomasza i Książęcej – jednym z miejsc, w których działał Paulo Freire.

W związku z tym, że jako osiągnięcie naukowe podlegające ocenie w postępowaniu habilitacyjnym kandydat wskazał wymieniony na wstępie cykl artykułów „Freirowska filozofia wychowania: studium praktyczności teorii i teoretyczności praktyki – jednotematyczny cykl publikacji”, na cyklu tym ogniskuje się moja recenzja.

Tytuł ocenianego osiągnięcia *Freirowska filozofia wychowania, studium praktyczności teorii i teoretyczności praktyki* odzwierciedla zawartość treściową dwunastu przedstawionych artykułów. Wszystkie teksty stanowią analityczny namysł nad różnymi aspektami filozofii wychowania brazylijskiego pedagoga, każdorazowo z akcentem położonym na kwestię odpowiedniości rozważań filozoficznych do praktyki edukacyjnej, i odwrotnie.

Habilitant w swoich rozważaniach przekracza ramy paradygmatu humanistycznego, wchodząc w perspektywę posthumanistyczną. Upatruje w niej nadziei dotarcia do teoretycznych i praktycznych rozstrzygnięć, które umożliwią poprawę jakości życia społecznego czy, ogólniej, skuteczne wspieranie ludzkiego rozwoju ku wolności. Perspektywa posthumanistyczna w większym stopniu niż humanistyczna docenia materialny wymiar ludzkiego świata, a w zakresie pedagogiki rzeczy bardziej zwraca uwagę na podmiotową rolę rzeczy w edukacji. Chodzi tu o filozoficzną refleksję na temat kontekstu i relacji ludzkich podmiotów w procesach pedagogicznych względem elementów sytuujących się poza ludźmi. O zauważenie i docenienie materialności w działaniach edukacyjnych, o zadawanie pedagogicznych pytań o rolę rzeczy. W ramach rozwijania perspektywy posthumanistycznej Autor wykorzystuje postmodernistyczną praktykę dekonstruowania dominujących dyskursów ze względu na obnażenie ukrytych w nich znaczeń.

Dekonstrukcja nie jest jedyną metodą stosowaną przez dra Stańczyka. W tekstach przeplata się ona z rekonstrukcją. Autor rzetelnie rekonstruuje myśl Freirego na podstawie lektury oryginalnych tekstów portugalskich. Obecność Habilitanta w miejscach związanych z życiem i twórczością Paula Freirego przyniosła bogate owoce dla polskiej pedagogiki. Doktor Stańczyk wprowadza do obiegu myślowego pedagogiki polskiej nieznaną w Polsce podręczniki alfabetyzacyjne z afrykańskiego okresu działalności wielkiego pedagoga poprzez ich szczegółowe omówienie. Wielokrotnie rozszerza dotychczasowe rozumienie pojęć

używanych przez Paula Freirego, pokazując niuanse językowe języka portugalskiego, istotne dla zrozumienia myśli pedagoga. Podobne znaczenie mają informacje dotyczące praktyki życia ludzi w miejscach, gdzie Brazylijczyk prowadził akcje alfabetyzacyjne, ze szczególnym uwzględnieniem Wysp Św. Tomasza i Księżęcej. Ponadto Habilitant odnosi się w swoich analizach do współczesnego dorobku, a nawet bieżących dyskusji środowiska naukowców związanego z Instytutem Paulo Freire w Sao Paulo, dostępnych wyłącznie w języku portugalskim. Brazylijski instytut jest najsilniejszym ośrodkiem naukowym w świecie zajmującym się interpretacją i rozwojem filozofii wychowania Freirego. Kandydat wnosi nieoceniony wkład w zakresie włączenia do polskiej myśli pedagogicznej analiz edukatorów i myślicieli kontynuujących dzieło Freirego.

Trzecią rzeczą, o której należy tu powiedzieć, jest ideologiczna orientacja dr Piotra Stańczyka. Habilitant przyjmuje podejście marksistowskie, odwołując się też do nurtów neomarksistowskich, kładąc jednocześnie szczególny nacisk w swoich analizach na pojęcie działania - *praxis*. Patrząc na całokształt dorobku Habilitanta, wydaje się, że racją przyjęcia takiego podejścia jest dążenie do ożywienia północnoamerykańskiej pedagogiki krytycznej, która w opinii dr Stańczyka znalazła się w impasie. Ten impas polega na utracie jej początkowej mocy oddziaływania, a wynika to z przyjętej przez pedagogów krytycznych metodologii, tj. redukującej dekonstrukcji każdego dyskursu, co prowadzi do ostatecznego zanegowania normatywności wszystkich dyskursów. To negatywne podejście ma, według Kandydata, cechy działania totalnego, tym bardziej, że nie oferuje w zamian żadnego dyskursu naprawczego. Brak propozycji ze strony pedagogów krytycznych możliwego dyskursu opisującego świat z nowej perspektywy zmobilizował myślicieli, w tym dr Stańczyka, do poszukiwania dróg wyjścia z tego impasu. Doktor Stańczyk dostrzega drogę do przewyciężenia stagnacji teoretycznej postmodernistów amerykańskich w powrocie do praktyki i teorii wychowania emancypacyjnego Paula Freirego. Konkretnie mówiąc, uznaje za remedium marksistowskie podejście do problemów edukacji rozwijane teoretycznie i stosowane w praktyce przez brazylijskiego pedagoga. Cytuję: „Moim zdaniem brazylijska odmiana pedagogiki krytycznej za sprawą teorii i praktyki interwencji pod postacią polityk publicznych i edukacji ludowej jest przełamaniem impasu, w którym znalazła się pedagogika krytyczna” (*Interesy, ekonomia i emancypacja. O powrocie pedagogiki krytycznej do zagadnień społecznoekonomicznych i pojęciu interwencji*, s. 49). Celem Habilitanta jest także pokazanie, że praktyka edukacyjna Freirego jest także alternatywą dla edukacji głównego

nurtu w całym świecie cywilizowanym. Jak pisze: „[...] należy – w mojej opinii – potraktować koncepcję edukacji ludowej jako znaczącą alternatywę dla edukacji powszechnej w ogóle, a w szczególności dla edukacji dorosłych. Z powodzeniem stosowana przez edukatorów inspirowanych filozofią wychowania P. Freire, koncepcja ta daleko wykracza poza impas totalnej i obezwładniającej krytyki systemów edukacji uwikłanych w reprodukcję dominacji, wykluczenia i wyzysku” (*Pedagogika radykalna Paulo Freire wobec różnic społecznych: rzecz o edukacji ludowej* s. 50-51).

Kończąc te wprowadzające wątki, przedstawiam poniżej główne linie interpretacji teorii emancypacji Freirego w ujęciu doktora Stańczyka.

Doktor Stańczyk ma rację, gdy pisze, że poglądy Freirego rozwijały się przez ponad pół wieku. Rozwój jego pedagogiki emancypacyjnej był wtórny wobec jego działania praktycznego jako edukatora dorosłych. Dynamika powstawania pedagogiki emancypacyjnej przebiegała przez całe życie Freirego, postępując od szczegółu do ogółu, czyli w sposób indukcyjny. Lektura tekstów filozoficznych, teologicznych, pedagogicznych i prawniczych uzupełniała i poszerzała Freirowskie rozumienie podejmowanych akcji edukacyjnych i procesów dziejących się w ich zakresie. Brazylijczyk był pedagogiem - praktykiem, ale również brał udział w tworzeniu polityki oświatowej i zarządzaniu oświatą. Kolejne doświadczenia w zakresie pedagogii przesuwają oś teoretyczną jego poglądów od – początkowo – pedagogiki liberalnej i progresywistycznej, jeszcze przed napisaniem *Pedagogii uciśnionych*, w stronę nacisku na wspólnotowość w osiąganiu zmiany społecznej, przekonania o polityczności edukacji, znaczeniu świadomości, rozumieniu walki uciśnionych, w okresie publikacji jego głównego dzieła. Doktor Stańczyk odsłonił dla pedagogiki polskiej niezwykle interesujący fakt, iż Freire, w trakcie pracy nad *Pedagogią uciśnionych*, był zainspirowany tekstem *U podstaw materialistycznej teorii wychowania* autorstwa B. Suchodolskiego. Habilitant przeczuwa zbieżność wielu koncepcji pedagogicznych obu myślicieli, twierdząc, że główny wkład teoretyczny w powstanie i rozwój pedagogiki materialistycznej wniósł Suchodolski, natomiast stworzenie odpowiadającej tej teorii metody edukacyjnej działania praktycznego, w postaci emancypacyjnej edukacji ludowej, zawdzięczamy Freiremu. Jest to wątek w dorobku dra Stańczyka zasługujący na dalsze wnikliwe dociekania.

Habilitant jest świadomy fazowości rozwoju myśli Freirego, niemniej interesuje go przede wszystkim trzeci okres tego rozwoju, który charakteryzuje się radykalizacją poglądów

brazylijskiego pedagoga. W okresie tym Freire prowadził działania alfabetyzacyjne w różnych krajach afrykańskich. Radykalizacja, o której mowa, dotyczyła szerszego wykorzystania inspiracji marksistowskich, w szczególności docenienia materialności praktyk społecznych i uznania podmiotowości rzeczy. Są to dwa elementy, które Habilitant szczegółowo analizuje w większości tekstów składających się na jego główne osiągnięcie naukowe.

Już w pierwszym tekście *Milcząca zgoda, kultura ciszy i polityka głosu* Habilitant opiera swą analizę funkcjonowania szkoły na myśli marksistowskiego strukturalisty Louisa Althussera, który szkołę postrzega jako ideologiczny aparat państwa. Doktor Stańczyk, rozwijając myśl Althussera, tak pisze o roli edukacji: „Zapewnia wyposażenie ucznia w ideologiczne schematy myślowe umożliwiające mu milczącą adaptację do dorosłego życia, wyznaczonego przez zajęcie miejsca w społecznym podziale pracy” (s. 34).

W swoim podejściu do pedagogiki emancypacyjnej Paulo Freirego, Habilitant przywołuje wiele aspektów tej myśli: oświeceniowe, demokratyczne, humanistyczne. Niemniej kluczowe dla dra Stańczyka są prace badaczy i praktyków związanych z Instytutem Paulo Freire w São Paulo (J. E. Romão, M. Gadotti'ego, C. R. Brandão, R. Assumpção, J. Mafra, J. E. Scocuglii, T. T. Silvy) interpretujących pedagogię edukatora w duchu marksistowskim i posługujących się jako narzędziem badawczym teorią interesów. Praca alfabetyzacyjna Freirego w Afryce dotyczyła całych narodów, które wcześniej przez wiele pokoleń były zniewolone i skolonizowane. To tutaj Freire zwrócił się zdecydowanie w stronę ekonomicznych uwarunkowań ucisku i emancypacji wyrażanej w kategoriach walki. Doktor Stańczyk pisze: „Pojmowanie walki militarnej w kategoriach edukacyjnych nie jest żadnym nadużyciem interpretacyjnym z mojej strony, a stanowi ważny element w filozofii Freirego z okresu jej radykalizacji [...] Freire postrzega dekolonizację w kategoriach pedagogicznych i w kategoriach walki jednocześnie - podówczas była to walka militarna z kolonizatorem i walka o prawo do edukacji (...)” (*Kolonializm, kolonizacja i dekolonizacja w filozofii wychowania Paulo Freirego*, s. 65). Niewątpliwie tak było, jednak trzeba tu wyraźnie podkreślić, że Freire nie nawołuje do walki, szczególnie militarnej. Przelew krwi kłóci się z jego podstawowymi wartościami moralnymi.

Jeden z tekstów Habilitanta, *Interesy, ekonomia i emancypacja*, w całości koncentruje się na problematyce użycia w pedagogice pojęć „klasy społecznej” i „interesu klasowego”. Rekonstruując i wykorzystując w swojej argumentacji poglądy współczesnych myślicieli związanych z Instytutem Paulo Freirego, dr Stańczyk pokazuje, że myśliciele ci kładą

konsekwentnie nacisk na założony przez Freirego ścisły związek między teorią a praktyką. Udaje im się to ze względu na ciągłą inspirację filozofią Marksa, a szczególnie problematyką interesów klasowych. „Uwzględnienie kwestii klasowej z jednej strony jest traktowane w tym artykule jako sposób na uniknięcie impasu, wynikającego z inspirowanego postmodernistycznymi odmianami edukacji fetyszowania krytyki, a z drugiej jako trafną teoretyczną postawę wobec praktycznych problemów generowanych przez późny kapitalizm” (s. 31).

Jednak warto zauważyć, że Habilitant zastrzega: „Uwrażliwienie P. Freirego na kwestie klasowe w żadnym jednak przypadku nie jest włączeniem symplicystycznej odmiany marksizmu do paradygmatu Freireowskiego. To ciągle jest nurt kulturalistyczny w teorii wychowania, a zatem – w perspektywie radykalizacji poglądów P. Freirego – jest to raczej jakaś kulturalistyczna odmiana marksizmu. Perspektywa uwzględniająca determinizm bazy i determinizm nadbudowy w pedagogice krytycznej – jak pokazuje to koncepcja P. Freirego – nie jest wewnętrznie sprzeczna” (*A Luta Continua. Cadernos de Cultura Popular: podręcznik do alfabetyzacji i postalfabetyzacji dorosłych współautorstwa Paula Freire jako przykład emancypacyjnej edukacji ludowej*, s. 47).

Rekonstrukcja przez dr Stańczyka koncepcji edukacji ludowej Paulo Freirego opiera się na języku marksistowskim, równocześnie dając jasne przykłady użycia analiz z zakresu pedagogiki rzeczy. „Jak bardzo konkretne może być pojmowanie potrzeb edukacyjnych na podstawie interesu klasowego, świadczą opisy praktyk aktualnie podejmowanych w ramach Freireowskiego paradygmatu edukacji ludowej. [...] Faktyczny problem polegał na żądaniu uczestnictwa w procesie tworzenia miejskiego budżetu partycypacyjnego osób zamieszkujących teren zajęty niezgodnie z prawem, na którym powstała dzielnica pozbawiona dostępu do podstawowych mediów” (*Pedagogika radykalna Paulo Freire wobec różnic społecznych: rzecz o edukacji ludowej* s. 49). Kontekst materialności związany z warunkami życia ludzi pojawia się w tekście *O użyteczności pedagogiki radykalnej dla pracy socjalnej*, dotyczącym edukacji ludowej rozumianej w kontekście pracy socjalnej, jako jeden z jej elementów. W części tego tekstu zatytułowanej *Paulo Freire: edukacja przeciw biedzie – inspiracje dla pracy socjalnej*, dr Stańczyk pisze: „[...] sama możliwość problematyzacji, a także uznanie rangi problemów codziennego życia, z jakimi borykają się osoby spychane na margines społeczeństwa, może przynieść potencjalnie płodne rezultaty, które sprowadzają się do zakwestionowania zdroworozsądkowego, naiwnego, naturalistycznego

przeświadczenia, że skoro jest jak jest, to znaczy, że ma tak być już zawsze – to zaś przynosi już daleko idące skutki polityczne” (s. 109).

Warunkiem koniecznym ciągłej realizacji projektu Freirego jest zabezpieczenie interesów warstw ludowych. Kontynuację koncepcji Freirego w obszarze ekonomicznym znajdujemy u L. Dowbora. Jak przekonuje dr Stańczyk: „Koncepcja <późnego> Freirego znajduje rozwinięcie w Dowbora idei demokracji ekonomicznej, która ma u swej podstawy etykę społeczną socjalizmu, zakładającą, iż warunkiem koniecznym wolności jest także i przede wszystkim równość w zaspokojeniu podstawowych potrzeb materialnych” (*Ekonomia dla emancypacji: doktryny gospodarcze w Instytucie Paula Freirego*, s. 56). Freiryści łącznie z Dowborem zwracają ostrze swojej krytyki w stronę „niewidzialnej ręki rynku”, która rzekomo ma w sobie mechanizmy samoregulujące, a w istocie ukrywa polityczne zaangażowanie ekonomii, chroniącej *de facto* interesy najbogatszych, skutki rosnącego rozwarstwienia społecznego, niewłaściwe gospodarowania zasobami naturalnymi. W kontekście Freirowskiej teorii edukacji emancypacyjnej najważniejsza jest zmiana alokacji zasobów, która powinna powiększać dobrobyt całej ludzkości, aby służyć koncepcji „dobra wspólnego”.

Tym, co proponuje dr Stańczyk współczesnej pedagogice jest zatem powrót do myśli marksistowskiej w jej wymiarze kulturowym, zwłaszcza ekonomicznym i edukacyjnym. Ten aspekt w myśleniu Paula Freirego jest wskazywany przez Habilitanta jako szczególnie płodny. Jego płodność została potwierdzona przez osiągnięcia alfabetyzacyjne brazylijskiego pedagoga. W tej chwili, argumentuje Habilitant, chodzi o to, by potwierdziła się również w wymiarze intelektualnym, jako inspiracja do wyprowadzenia z impasu pedagogiki krytycznej. Tak odczytuję główne założenie dociekań podejmowanych przez dra Stańczyka.

Założenie to jest wewnętrznie spójne i intelektualnie inspirujące, niemniej niesie w sobie przynajmniej dwa pytania. Pierwsze dotyczy adekwatności rekonstrukcji Freirowskiej filozofii wychowania, a zwłaszcza pozbawienia jej wymiaru religijnego. Drugie odnosi się do potwierdzonych trudności z aplikacją edukacyjną programów alfabetyzacyjnych stworzonych przez brazylijskiego pedagoga, zwłaszcza w państwach rozwiniętych i demokratycznych.

Jeżeli chodzi o wątek religijny, to Paulo Freire określał siebie jako osobę głęboko wierzącą, chętnie wspominał klimat wiary panujący zarówno w jego domu rodzinnym, jak również pielęgnowany później we własnej rodzinie. Będąc praktykującym katolikiem, został również wykształcony w duchu filozofii personalistycznej. Jako student z zainteresowaniem śledził teksty wrażliwych społecznie myślicieli katolickich, takich jak J. Maritain, T. Cardonnel

i E. Mounier, chłonąc ich krytyczną interpretację dokonywaną przez brazylijskich autorów. Co ciekawe religia katolicka była w Brazylii przez długi czas utożsamiana z opresją, gdyż była wyznaniem białych kolonizatorów. Jednak sytuacja zmieniła się diametralnie po Drugim Soborze Watykańskim, a szczególnie w 1968 roku po Konferencji Episkopatu Ameryki Łacińskiej w Medelin. Jak pisze znany w Polsce brazylijski antropolog społeczny Rubem C. Fernandes¹: „Zarówno w Brazylii, jak i w Polsce Kościół katolicki daje dowody skuteczności swych działań. Stał się głównym strażnikiem wartości humanistycznych uznawanych przez nas za podstawowe. Tych wartości, którym zagrażają rządy autorytarne i nietolerancyjne. W latach siedemdziesiątych w obu tych krajach Kościół stał się prawdziwym <sanktuarium obywatelskiego nieposłuszeństwa>”. Szukając inspiracji źródłowych dla pedagogiki emancypacyjnej Freirego, chrześcijaństwo trzeba wymienić według mnie na pierwszym miejscu. Rozumienie grzechu w sposób indywidualny lub zbiorowy rozstrzyga o tym, jak wygląda oddziaływanie społeczne Kościoła. „Jeśli grzech jest wyłącznie grzechem osobistym człowieka, zaś łaska ofiarowana przez Chrystusa dotyczy wyłącznie tego pojedynczego życia, mamy do czynienia z chrześcijaństwem indywidualistycznym, w którym każdy dba o własne wyzwolenie, utożsamiane z duchowym zbawieniem i ostatecznym zwycięstwem nad złem dopiero na <tamtym świecie>. Problemy społeczne czy polityczne, z którymi spotyka się człowiek, stają się drugorzędne, a niekiedy nawet są uważane za przeszkody w drodze do pełnej duchowej doskonałości. [...] Z inną logiką mamy do czynienia, gdy grzech traktujemy także jako zło społeczne ... [w] ... perspektywie wspólnotowej ... łaska Chrystusa nie jest tu rozumiana jako dar udzielany jednostce, ale jako dar udzielany wspólnocie, uzdalniającej ją do podejmowania konkretnych działań mających na celu przekształcanie społecznych i politycznych wymiarów życia. Punkt ciężkości jest tu przeniesiony na <ten świat> i możliwości jego doskonalenia. Dramat przestaje być indywidualny i staje się społeczny, bowiem to, co dzieje się z innymi ma bezpośredni wpływ na mnie, podobnie jak inni doświadczają na sobie skutków moich działań i zaniechań”². Aby to pełniej zrozumieć w kontekście kulturowym należy odwołać się – wyjaśnia Fernandes – „do pojęcia lojalności, która oznacza więź z konkretnym człowiekiem lub grupą ludzi. Grzech ma miejsce wtedy,

¹ Fernandes, R. C., Kościół katolicki w Brazylii i w Polsce. Wybór i przedmowa Marcin Kula, współwydanie Centrum Studiów Latinoamerykańskich UW i Referat Misyjny Seminarium Duchownego Księży Werbistów w Pieniężnie, Warszawa 1996, s. 7.

² Zielińska-Kostyło, *Humanistyczne źródła pedagogiki emancypacyjnej*, w: AUNC, „Socjologia wychowania XV”, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Zeszyt 360, Wyd. UMK, Toruń 2003, ss. 185 - 196.

kiedy tę lojalność się narusza. To zupełnie inne rozumienie moralności niż w systemie kantowskim, w którym istnieje norma uniwersalna i w momencie jej przekroczenia mamy poczucie winy. Nasze [brazylijskie – H. K.] rozumienie zbliża się do mentalności feudalnej, gdzie podstawową cnotą była wasalna wierność. [...] Moralność nie ma tu żadnego zastosowania. [...] w pewnym sensie teologia wyzwolenia podtrzymuje tę mentalność kładąc nacisk na grzech społeczny”³. Doświadczenie życiowe Freirego oraz analizy Fernandes’a sugerują, że chrześcijaństwo jako źródło inspiracji dla myśli brazylijskiego pedagoga nie było czymś drugorzędnym, ale stanowiło element konstytutywny. Dlatego można mieć uzasadnione wątpliwości, czy pominięcie przez dra Stańczyka tego elementu w rekonstrukcji Freireowskiej teorii i praktyce jest właściwe.

Pisząc o trudnościach aplikacyjnych programów alfabetyzacyjnych Freirego w państwach rozwiniętych i demokratycznych, odnoszę się do roszczeń Habilitanta do uniwersalizmu. Edukacja emancypacyjna Freirego jest pożądaną alternatywą zdaniem Habilitanta dla edukacji powszechnej w świecie. Wypowe próby jej wprowadzenia mające na celu dokonanie zmian społecznych w szerszej kulturze były podejmowane w Stanach Zjednoczonych w latach 70. XX wieku. Amerykańskie środowiska naukowe poznawały jego metodę z pierwszej ręki, gdy Freire przebywał w USA po ucieczce z Brazylii. Tom Heaney pokazuje trudności na jakie napotykała ich realizacja⁴. Podstawową kwestią był problem w utrzymaniu związku między uczeniem się i działaniem. Akcje alfabetyzacyjne Freirego obejmowały całe narody i były częścią szerszego ruchu rewolucyjnych przemian społecznych. Rzeczywistość w krajach rozwiniętych była pozbawiona rewolucyjnej dynamiki przemian społecznych, a panujące w nich zniewolenie było bardziej wysublimowane niż w kulturze postkolonialnej. Potencjał zmiany niesiony przez programy Brazylijczyka okazywał się w innych warunkach społecznych dużo słabszy od spodziewanego. Zaangażowani nauczyciele pracujący w gettach Ameryki Północnej, prowadzący kursy metodami Freirego, nie dysponowali odpowiednimi funduszami, aby rekrutować większą liczbę uczestników. Bez pieniędzy funkcjonowali w niewielkim zakresie i na krawędzi przetrwania. Z kolei centra edukacyjne wykorzystujące koncepcje Freirego mogły czerpać w latach 80. pomoc finansową od władz lokalnych na ich realizację, ale za cenę podporządkowania się im. Część programów

³ Fernandes, R. C., *Kościół ...*, s. 17.

⁴ Por. Zielińska-Kostyło H., *Rekonstrukcjonistyczne koncepcje zmiany społecznej poprzez edukację*, Wydawnictwo UMK, Toruń 2005.

realizowanych we wspólnotach lokalnych, takich jak na przykład Joint Training and Partnership Act (JTPA), Workplace Literacy Program (WLP), State Local Impact Assistance Grant (SLIAG) zabezpieczała swoje potrzeby finansowe dołączeniem do programów rządowych. Tu również ceną było przyjęcie aprobowanych przez władze federalne celów edukacji. W ten sposób pierwotne cele edukacji emancypacyjnej traciły swój rewolucyjny rys, związany z promowaniem zmiany społecznej i wspólnotowym przekształcaniem świata. W ten sposób edukacja pomysłu Freirego stawała się tylko dydaktyczną nowinką służącą w najlepszym razie indywidualnemu rozwojowi ucznia, który nie miał nic wspólnego z potencjałem wyzwalającym. Zdaje sobie z tego sprawę dr Stańczyk, odwołując się w jednym ze swoich tekstów do wyników badań A. de Souza Carrii, która stwierdziła tylko deklaracyjną realizację paradygmatu Freirego w edukacji przez nauczycieli szkół powszechnych w Brazylii, przy jednoczesnym braku u nich kultury demokratycznej w podejmowaniu decyzji biorących pod uwagę potrzeby rodziców i uczniów (por. A6 s. 45). Można więc zapytać, czy skoro programy alfabetyzacyjne natrafiają na tego rodzaju przeszkody w ojczyźnie Freirego, to czy jest możliwe ich skuteczne wdrażanie w innych państwach, zwłaszcza tych zasadniczo różnych kulturowo od Brazylii.

Publikacje głównego osiągnięcia Kandydata datujące się od roku 2010 do 2018 są przedstawione do oceny w towarzystwie znaczących publikacji z innych kręgów tematycznych. Wcześniejszy z lat 2005 – 2008, dorobek, okołodoktorski dotyczył tematu „O instytucjonalnych praktykach dyskryminacyjnych względem studentów studiów zaocznych i indywidualnych próbach pokonywania trudności”. Doktor Stańczyk przeprowadził w jego ramach badania empiryczne zarówno ilościowe, jak i jakościowe. W ich wyniku stwierdził na wybranym przykładzie kierunku studiów w Uniwersytecie Gdańskim dyskryminację studentów zaocznych zarówno przez państwo, jak i uczelnie wyższe. Już wtedy jako teorię wyjaśniającą przyjął teorię reprodukcji. Jego publikacje w tym zakresie pokazują sprawny warsztat badawczy i pasję w opracowaniu tematu.

Projekt związany z realizacją obszaru „Dyskursywna konstrukcja podmiotu w wybranych obszarach kultury współczesnej: wokół dyskursywnego konstruowania podmiotu pracy i pojęcia pracy”, był ciekawie skonstruowany jako konsorcjum badaczy posługujących się metodologią jakościową. Poza synergią działania pięciorga badaczy pod kierownictwem

Prof. Tomasza Szkuclarka, każdy badacz wybierał indywidualnie obszar kultury i szczegółowe rozwiązania metodologiczne. Habilitant zajął się kwestiami związanymi z pracą i statusem społeczno-zawodowym, które są – jak uznaje – reprodukowane za sprawą szkoły. W projekcie badacze wykorzystywali zoperacjonalizowaną za pomocą krytycznej analizy dyskursu i fenomenografii teorię pustych znaczących, a dr Stańczyk do badania dyskursywnej konstrukcji podmiotu pracy zastosował jednocześnie teorię zasady korespondencji. Mówi ona, że szkoła zawsze odpowiada na potrzeby społeczne. Habilitant, będąc przekonany, że pytanie badawcze „czy” puste znaczące podlegają zasadzie korespondencji, byłoby zbyt proste i oczywiste, postawił ambitniejsze pytanie o to, „jakie” są znaczenia pustych znaczących pracy w praktyce posługiwania się językiem. Opracowanie metodologiczne tego problemu badawczego było bardzo wyrafinowane, a zastosowana metoda teoretycznego nasycenia próbki poskutkowała bardzo szerokim zakresem przeprowadzonych badań. Habilitant zorganizował badania w dwojaki sposób za pomocą fenomenografii kontrastywnej oraz krytycznej analizy dyskursu. W ramach badań fenomenograficznych wyłonił osiem grup, z których przedstawicielami przeprowadził aż 164 wywiady. Krytyczną analizą dyskursu objął z jednej strony tradycyjną pedagogikę pracy, w ramach której badał trzy słowniki z zakresu pedagogiki pracy oraz ponad 80 tekstów z lat 1993 – 2010, napisanych przez przedstawicieli tradycyjnej pedagogiki pracy. Z drugiej strony zajął się analizą treści dwóch wybranych portali internetowych głównego nurtu, poszukując hasła „praca”. W efekcie wziął na warsztat aż 659 artykułów. Tak bogaty materiał badawczy pieczołowicie opracował raportując w jedenastu publikacjach z lat 2008 - 2013 osiągnięte wyniki i interpretując je z wykorzystaniem wielu teorii, pozostając osadzonym w paradygmacie pedagogiki krytycznej i radykalnej.

Kolejny obszar dociekań dotyczył „Założonych i rzeczywistych funkcji katechezy - kontekstów oporu i adaptacji”. Niewielki objętościowo dorobek w tym zakresie jest kontynuacją modelu interpretowania świata charakterystycznego dla dr Stańczyka. Tematyka dokonanej w trzech artykułach, rekonstrukcji i dekonstrukcji dotyczy problemu katechezy szkolnej. Habilitant zajął głos w bieżącej sprawie rodziny Grzelaków, skarżącej Rzeczpospolitą Polską o to, że ich syn nie uczęszczał na lekcje etyki z powodu braku zorganizowania takich zajęć przez szkołę i w związku z tym nie otrzymał z przedmiotu religia/etyka oceny na świadectwie. Kandydat wykorzystując teorię oporu przeanalizował

katechezę szkolną w Polsce argumentując na rzecz jej sprzeczności z celami edukacji demokratycznej.

Ostatnia część dorobku jest związana z projektem *Bom dia São Tomé! Komercyjna grafika uliczna wyspy Świętego Tomasza*. Publikacja współautorska Habilitanta, będąca efektem projektu, jest pod wieloma względami niezwykła. *Bom dia São Tomé. Saotomejskie malarstwo reklamowe – analiza dyskursu wizualnego z 2017 roku* to książka trójjęzyczna polsko-portugalsko-angielska, składająca się w zdecydowanej przewadze z kolorowych fotografii malarstwa reklamowego. Książka jest interdyscyplinarna spoza dziedziny pedagogiki kultury czy teorii komunikacji, jak i spoza krytyki sztuki, semiotyki wizualnej czy projektowania graficznego. Jednak łącząca je wszystkie. Dwoje autorów, przedstawicielka dziedziny projektowania graficznego oraz filozof wychowania i badacz kultury odkrywają nieznaną im i nam – Europejczykom – estetykę wizualną. Poszukują sposobów jej interpretacji posługując się wysublimowaną metodologią autorstwa dr Stańczyka.

Podsumowując, cały dorobek dr Stańczyka jest osadzony w obszarze edukacyjnych studiów kulturowych i w filozofii edukacji. Wszystkie tematy i publikacje przenika pedagogika radykalna, krytyczna i emancypacyjna. Teksty Habilitanta są perfekcyjnie skonstruowane, często zorganizowane w punktach z jasnym wprowadzeniem i wyznaczonymi kierunkami dociekań oraz zakończeniem nie będącym tylko prostym podsumowaniem, ale zawierającym dalsze inspiracje. Jego artykuły cechuje jasność wyводу i komunikatywność. Publikacje pokazują świetne przygotowanie metodologiczne, gruntowną i rozległą znajomość źródeł, śmiałe odczytania, erudycję, stawianie ambitnych problemów badawczych i ich oryginalne rozwiązania. W mojej opinii doktor Piotr Stańczyk jest samodzielnym, dojrzałym badaczem.

Konkluzja

Reasumując, wkład Habilitanta do dyscypliny pedagogiki oceniam jednoznacznie jako znaczny, natomiast jego aktywność naukową jako istotną. Kryteria oceny w obydwu obszarach zostały, w moim przekonaniu, spełnione. Należy przede wszystkim podkreślić

naukową rzetelność, zaangażowanie i nowatorstwo podejmowanych przez Habilitanta dociekań. Uważam, że doktor Piotr Stańczyk spełnia kryteria oceny osiągnięć naukowo-badawczych w stopniu wysokim. Jeżeli chodzi o dorobek dydaktyczny, popularyzatorski oraz dotyczący współpracy międzynarodowej Habilitanta, to również spełnia on kryteria wskazane w prawie w stopniu wysokim, o czym świadczy dokumentacja dostarczona na potrzeby postępowania habilitacyjnego.

Moja ogólna ocena osiągnięć oraz dorobku Habilitanta jest pozytywna.

Niemcz, 24.06.2019.

Dr hab. Hanna Kostyła